
UDK 82.085(497.5)
Rasprava

Prihvaćeno 10.04.1997.

Ivo Škarić
Filozofski fakultet, Zagreb

ODLIKE HRVATSKE DRŽAVNE MEDIJSKE GOVORNIČKE ŠKOLE

SAŽETAK

U ostvarenom prevladavajućem govoru na hrvatskoj državnoj televiziji i na državnom radiju uočavaju se odlike toga govorništva kao idealne osobine. Te se odlike mogu svrstati u tri skupine: u skupinu koja je označena kao govornost, u skupinu označenu kao purizam i u skupinu s oznakom elegancije. U tekstu se opisuju te skupine i u njima mnoge crte s pozivom da taj opis posluži kao potka za program školovanja govornika za te medije, da bude kriterijem pri vrednovanju te da uopće bude ono čemu se kao obliku govora teži na hrvatskim općim elektroničkim medijima.

Ključne riječi: elektronički mediji, govorničke škole, Hrvatska

---

Riječ škola u ovom tekstu ima oba svoja uobičajena značenja, i značenje istaknutih odlika i obrazaca koji niz kulturnih uradaka svrstavaju u prepoznatljiv skup i značenje škole kao učilišta. Govorničke odlike upravo državnih elektroničkih medija, a ne privatnih, lokalnih ni bilo kojih partikularnih, i to radija i televizije, izdvojive su i konvergentne, a postoje u nas i škole kao učilišta za medijsko govorništvo. Opis tih odlika važan je jer olakšava osvješćivanje i pamćenje, na njega se može oslanjati argumentiranje pri vrednovanju govora u elektroničkim medijima, služi kao kriterij za odabir novih osoba za govor u tim medijima, a isto tako taj opis može učilištu biti okosnica za izradu programa u smislu sadržaja učenja i u smislu postavljenih ciljeva. Odlikama će se ovdje smatrati samo poželjne osobine, kojima govorništvo državnih elektroničkih medija teži, a ne sve uprosječene osobine stvarnog sadašnjeg stanja, koje je drukčije i koje je već opisano i ocijenjeno drugdje¹.

U oblikovanju govorničkog ideala u hrvatskim državnim elektroničkim medijima djelovalo je više čimbenika od kojih ću neke, po mojem sudu važnije, ovdje izdvojiti. Kao prvo, to je već tradicionalno jako djelovanje **zapadne civilizacije** na kulturne modele Hrvata, a posebice još srednjoeuropske na Zagreb. Zagreb će stoga i u medijima biti pod nešto jačim utjecajem austrijskih i njemačkih medija nego nekih drugih. Kao svehrvatsko središte, dugo već stvarano, a danas i službeno, Zagreb zrači svoje kulturne modele prema svim hrvatskim dijelovima. Zagrebačka urbanost dominantna je crta u središnjim hrvatskim medijima, premda ju je od početka unutar tih kuća osporavao i izazivao vitalni došljački primitivizam. Od početka pa nadalje govornici su se u tim kućama regrutirali jedni *lege artis* - kroz natječaje, audicije i ocjene vrijednosti, a drugi nepotizmom, "uguravanjem", pa i postavljanjem. I odlazili su iz uobičajenih razloga, ali i micanjem i "zaleđivanjem". U toj se dijalektici uspostavlja ravnoteža "koja život znači".

Treba podsjetiti da je u početku radija i televizije pretežit govor bio **spikerski**. To znači da su za govorenje u tim medijima birane osobe posebno dobre dikcije, ugodna glasa, za televiziju još i ugodne vanjštine, te standardnog govora utemeljenog na novoštokavskome. Zato su u pravilu birane osobe iz novoštokavskih sredina. Spikerski se govor sastoji od čitanja tuđih tekstova s neutralnom interpretacijom. Takva govorna neutralnost uz mogućnost potpunog prethodnog nadzora svake odaslane riječi pogodovala je vladajućoj strukturi. Sto se tiče nečujnih i nevidljivih novinara koji su pripremali tekstove, oni nisu birani prema kriterijima za spikere, pa kad su oni progovorili i kad su se pokazali u tim medijima, što je bilo izrazito u kasnijim sedamdesetim godinama, čuli su se ne redom lijepi glasovi, u dikciji koja nije bila ni osobito pravilna niti posve glatka, a novinari ni vizualno nisu baš "zračili". K tomu,

¹ I. Škarić i G. Varošanec-Škarić (1994). Skupna slika govora Hrvatske televizije, *Govor XI*, br. 2, Zagreb, str. 1-14.

I. Škarić i G. Varošanec-Škarić (1994). Ocjene televizijskih govornika, *Govor XI*, br.1, Zagreb, str. 1-7.

ono zbog čega ih se izložilo, a to je autorska interpretacija tekstova i komunikacija sa slušateljima, nije se pokazala boljom od spikerskih, naprotiv. Tad je nastupio pad medijskog govora. Pouka iz toga bila je da treba birati osobe udruženih vrlina za govor u elektroničkim medijima. Da bi se iznašle osobe takvih višestrukih sposobnosti, trebalo je proširiti bazu iz koje se bira. Slijedom tog razloga, ali i spoznajom da je hrvatski standard ono što mogu i što žele govoriti Hrvati iz bilo kojeg polaznog organskog idioma, danas se dijalektalno porijeklo više ne uzima u obzir pri izboru i pri vrednovanju govornika u hrvatskim elektroničkim medijima.

Na sadašnje stanje govora u hrvatskim elektroničkim medijima djeluje u stanovitoj mjeri i prethodna **jezična politika**, i to s dva predznaka - kao navika i nostalgija te kao odlučno negiranje. Poznato nam je da je do devedesete u hrvatskim medijima vladala srpskohrvatska jezična politika. Publika je bila izložena tom idealu već i tako što je Zagreb najveći broj sati emitirao preuzet govor iz drugih središta - iz Sarajeva, Novog Sada, Prištine, Titograda, a nadasve iz Beograda. Beogradski ležeran, neformalan, duhovit "autentičan" stil urezivao se ustrajno u žanru, u idiomatici, u rječniku, u naglasku - sve do intonacije i gramatike. Neugašene jezične navike u nekih govornika ili nostalgiju za "onim" jezikom u drugih danas se vidi u čestoj uporabi nekih oblika ili riječi, koje hrvatski inače dopušta, premda jedva. To se u prvom redu odnosi na redovnu uporabu zamjenjivih internacionalizama ili na prečesto govorenje riječi *jeste* (za *jest*), *suština* (za *bit*), *prilika* (za *prigoda*), *desiti* (za *dogoditi*), *njen* (za *njezin*), *izvjestan* (za *neki*, *određen*, *siguran* i dr.), *upotreba* (za *uporaba*), *značajan* (za *znatan* i dr.), *obučan* (za *izučan*, *osposobljen*) itd. Naravno, javlja se i ono drugo - kovanje riječi ili razvlačenje uporabe nekih riječi s jedinom namjerom da ih ostane što manje zajedničkih sa srpskim (primjerice *nazočna pojava* za *prisutna pojava*). Takve, međutim, naopake jezične oblike elektronički mediji dosta brzo odbacuju.

Na odlike govorništva u hrvatskim elektroničkim medijima nemalo je utjecalo i utječe djelovanje **zagrebačke fonetike**, koja matično proučava govor, pa i ovaj poseban. U sklopu studija fonetike postoje i predmeti koji se upravo zovu Suvremeno govorništvo i Govor masovnih medija. Fonetičari predaju i na studiju novinarstva od početka tog studija u Zagrebu, ali djeluju i kroz razne tečajeve za radijske i televizijske govornike. Nakon osamostaljenja Hrvatske na Hrvatskoj je televiziji osnovana **Služba za jezik i govor** u kojoj radi skupina fonetičara. Oni su prisutni na audicijama za odabir novih osoba, oni osposobljavaju mlade za govor u medijima i oni savjetuju i uvježbavaju govornike neposredno pred nastup, i sve to u zagrebačkoj središnjici i u ograncima Hrvatske televizije diljem zemlje.

U sklopu te Službe rade i lektori, tako da se niti jedan unaprijed pripremljen tekst ne emitira bez lekture, i to također u zagrebačkom središtu i u područnim studijima. I fonetičari i lektori vrlo su visoke stručnosti jer su posebno odabrani i dodatno izučeni. Povoljna im je okolnost što mogu stručno slobodno djelovati, ali i to što su u novije doba kroatistika i fonetika obogaćene vrlo važnim djelima, koja gotovo u potpunosti određuju hrvatski jezični standard i stan-

dardni govor. To su u prvom redu Katičićeva *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* (1986), Babićeva *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* (1986), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (1991) od autora S. Babića, D. Brozovića, M. Moguša, S. Pavešića, I. Škarića i S. Težaka, potom Aničev (jednojezični) *Rječnik hrvatskog jezika* (1991) i Brodnjakov *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika* (1992). Tomu treba dodati i djelovanje dvaju časopisa - *Jezika* za kulturu hrvatskoga književnog jezika i *Govora* za kulturu govora.

Na govorništvo u hrvatskim elektroničkim medijima djeluje **svjetski razvoj u tim medijima**, a koji je povezan s povećanim blagostanjem, s demokratizacijom i vrtoglavim razvojem tehnologije. U društvima blagostanja mediji nastoje sve više ugoditi publici, sve više joj nude, pogotovo zabave. Sve više neposredno komuniciraju s publikom; publika postaje uvelike sudionikom medija. Pri tome su mediji, emitiranjem trgovačkih promičaba, novčano sve jači te sve manje mare za tim da ugadaju vlasti i vladajućoj ideologiji. Tehnologija se pak tako već razvila da omogućuje lako a kvalitetno snimanje slike i zvuka, pri čemu govornik nije više vezan za fiksni mikrofon i jednu kameru, nego može zanemariti tehničke uvjete snimanja i zvuka i slike. Dostupnost opreme i mnoštvo kanala u eteru stvaraju grozničavu konkurenciju u kojoj se mediji bore za privlačnost.

U tim okolnostima i iz takvih silnica hrvatski su državni mediji oblikovali prepoznatljiv govornički ideal, koji se temelji na **GOVORNOSTI**, **PURIZMU** i **ELEGANCIJI**.

GOVORNOST

Pod govornošću podrazumijevam način govora, koji na ljestvici mogućnosti od pseudolalije (lažnog govora) do arhetipskog, teži tom drugom ekstremu. **Arhetipski je govor** onaj kojemu su glas i tekst u ravnoteži. Takav je razgovorni govor između istojezičnih sugovornika, psihološki i prostorno bliskih (na udaljenosti dva do četiri metra), u prostoru bez znatnije buke (do 50 fona), bez većih uzbuđenja, ali s izrazitim htijenjem za međusobnim govornim komuniciranjem. Tako određen govor prevladava u emisijama kao što su *Dobro jutro Hrvatska*, *Riječi, riječi, riječi*, a u mnogome i *TV parlament*; na radiju su takve emisije *Konvoj*, *Crveni, bijeli, plavi megaherc* i sl.

Razgovor se vodi među sugovornicima koji su ili pozvani u studio ili su u telefonskom ili televizijskom kontaktu sa studijem. Dobrom telekomunikacijskom vezom može se i od topografski vrlo udaljenih sugovornika stvoriti psihološka **blizina** "društvene savjetodavne" komunikacijske zone, koja je prema Hallu od 1,5 do 4 m), u kojoj govore suradnici, neznanci, ljudi u službenim odnosima: novinar - gost, prodavač - kupac, službenik - stranka i sl. Govor na toj udaljenosti u dobrim akustičkim uvjetima **srednje je glasnoće** oko 60 fona, te nije ni intimno šaptav ni glasan govor velikih auditorija. Iz arhetipskog stanja govornosti govor izlazi kad se glasa iz daljine, "s lica mjesta", s bojišnice, lošom telefonskom vezom iz daleke Moskve ili jednostavno

iz bučnih životnih prostora - iz ulične vreve, iz tvorničke hale, iz stadionskoga "grotla", s rock koncerta. U tim prigodama govor pojačanom glasnošću oslikava otežane komunikacijske akustičke uvjete ili stupanj povišenoga uzbuđenja. U naravi je govora da se iz tih razloga odmiče od arhetipskoga, ali je i primjetna težnja suvremenih medija da ne dovodi često govor u ta stanja.

Razgovor, koji u bitnom određuje govornost, postaje prevladavajući oblik medijskoga govora. Iako se za razgovor profesionalni govornici dobro pripremaju, razgovor nije hinjen. Novinari stvarno nešto pitaju jer ih stvarno to zanima i jer stvarno ne znaju odgovor. Kad ne razumiju što im se kaže, priupituju i propituju, kad ne odobravaju, kažu to i objašnjavaju to, dopunjuju i dograđuju temu koliko mogu i koliko se pristoji.

Obilježje je govornosti i **usmjerenost na sugovornika**. Osim egocentrične komponente koju arhetipski govor ima, on je još i izrazito usmjeren na pojedinačnog sugovornika. Ne na neki segment publike, niti na publiku općenito, a nipošto ne na nezamišljeno odredište, nego baš na pojedinca, i to usmjerenost dok pojedinca i na način primjeren njemu govorimo i dok upravo njega pažljivo slušamo kad on nama govori. (Zanimljivo je uočiti kako se i najvažniji gosti TV parlamenta spontano najčešće izravno obraćaju njemu - gospodinu Biliću.) Slušatelja se uz prijarnike, zbog kojih su mediji i pred kojima se govor ostvaruje, nitko u takvom govoru i ne sjeti, osim uvodno i odjavno. Oni su kao kazališna publika pred kojom se i za koju se odvija razgovor među likovima drame, ali oni nisu u drami.

Govor se može odrediti i kao spoj **glasa i teksta**. Govornost je većeg stupnja što su te dvije sastavnice **uravnoteženije**. Približno se to može označiti i kao izjednačenost prozodijskih i razlikovnih elemenata ili kao ravnotežu samoglasnika i suglasnika. U točnom i punom značenju pod tekstom treba razumjeti sve ono što se poručuje jezikom, u ovom slučaju hrvatskim, a pod glasom u širem značenju sve što se poručuje govornim simptomima i slikama, za što su sredstva ton i intonacija, govorna glasnoća i isticanje, ritam, tempo, stanke, boja glasa i njezine mijene, harmoničnost i šumnost govornih zvukova, modulacije, načini izgovora te ispomoćna govorna gesta i mimika. Govoran, dakle, govor ne govori samo riječima nego podjednako i svim drugim sredstvima koje govor ima.

Slikovito bi se moglo reći da arhetipski govor izlazi iz **četiri dijela mozga** (što je u znanstvenom smislu tek približno tako). Naime, govori se iz lijeve hemisfere (tekst) i iz desne (glas), govori se stražnjim senzoričkim dijelom (Wernickeovo središte u lijevoj hemisferi) i prednjim motoričkim dijelom mozga (Brokino središte u lijevoj hemisferi). Podalje je od takva govora "jednočetvrtinski" govor, govor samo iz Wernickeova središta, koji je prepoznatljiv po tome što se govori riječ po riječ, u riječi transparentne morfeme te prema načelu jednom slovo glasnik - uvijek to slovo taj glasnik.

Uravnotežena uloga **obje mozgovne hemisfere** proizvodi ravnotežu glasa i teksta, o kojima je već govoreno, ali i sadržaja, ponašanja i sposobnosti, za koje su "zadužene" te hemisfere, a što će ući i u govor. Lijeva je tako hemisfera,

osim što je jezična, još i simbolična, analitična i racionalna, a desna je slikovita, holistička, emotivna, duhovita, umjetnička. Lijeva je eksplikacija, diskurzivnost i statistika, a desna je usklik, primjer, opis slike. Lijeva je Prometej, desna Orfoj, lijeva je animus, desna anima. Lijeva je Zapad, a desna je Istok.

Dvije temeljne strukturalne osi, os kombinacije i os selekcije vezuju se prva za Brokino središte, a druga za Wernickeovo. U osi kombinacije dijelovi se međusobno povezuju, sintagmatiziraju, skladaju, međusobno se prilagođuju, međuovisno se mijenjaju, asimiliraju i kontrastiraju. To je os u kojoj ima mnoštvo gramatema, obilje glasničkih preinaka, pa i takvih gdje je identitet nekog elementa kodiran u susjednima. U osi selekcije govorni elementi stoje u međusobnim opozicijama, asocijativno su povezani, biraju se iz pohrane; teže izdvojenosti i pojavljivanju u temeljnom obliku. Skraćeno - Broca je gramatika, a Wernicke rječnik, repertoar jedinica; Broca je rečenica, a Wernicke riječ. Zato Jakobson za Brokino središte vezuje metonimiju, koja na eliptičan način daje odnos koji se inače izriče rečenicom, a za Wernickcovo središte vezuje metaforu, koja je zapravo pronađena riječ. Wernicke je i slušanje govora, jer da bismo razumjeli, treba u prvom redu razumjeti riječi koje do nas dolaze. Broca je aktivno govorenje jer je to u prvom redu sposobnost sklapanja i skladanja danih riječi u rečenice. Ravnoteža Brokinih i Wernickeovih uloga daje govornost.

Govornost uključuje i težnju prema razumijevanju i prema sporazumijevanju (konsensusu). Zato govor mora biti jasno iskazan i uvjerljivo dokazan. Jasnoći pridonosi uobičajenost riječi, ali i njihova točnost. Govor je jasniji ako su jednostavne rečenice, kratke (u pravilu ne više od 24 sloga), dobre skladnje, a napose ako im je redovit redosljed riječi. Rečenica ne smije biti višestruko obavijesno opterećena - jedna je rema rečenici dovoljna. Zato treba izbjegavati prekobrojne intonativne jezgre, a pogotovu treba štedjeti s nesilaznima i prejako istaknutima. Rijetko je jače.

Možda je trebalo reći odmah na početku da je govornost s duge strane napisanog i čitanog teksta, pa čak i onda kad se dobro, "govorno" čita, i kad se skrivečki čita (s "blesomjera"). Svako "šuštanje" papira, pa i ono samo u pomisli ometa "slušnu" govornost. Stari su govorili da je čitanje za oko, a govor za uho. Čitanje i pisanje je analitično, morfemski transparentno - korijensko, paradigmatično pretežno (Wernickeov sindrom), a nije uravnoteženo. Paradoksalno je da na radiju, gdje se govornici ne vide i gdje bi se moglo bez skrivanja do mile volje čitati, gotovo i nema pisanih tekstova koji se ondje čitaju, a na televiziji, gdje je čitanje teže sakriti, još se uvijek pretežito piše i skrivečki čita. To je vjerojatno zato što je radio zreliji medij, ali i zbog toga što je televizija pod jačom prismotrom, pa se smatra da se na njoj nikako ne smije pogriješiti. Kod unaprijed napisanog teksta sadržajnu odgovornost za izgovorenu riječ govornik dijeli s urednikom, a jezičnu odgovornost s lektorom.

Gladak tijek govora jedan je od najvećih razloga čitanju. U tim medijima postoji strah od zastoja govora, od stanki oklijevanja, od lapsusa, poštapalica, nepotpunih rečenica. Bolje je, međutim, krenuti u govor uz rizik ponekog

lapsusa i poneke nepreciznosti i nekonciznosti nego napustiti govornost. Razlog čitanju jest i bolja **regulacija vremena** - za napisan se tekst zna koliko traje, a za iznošenje slobodnim riječima planiranih sadržaja trajanje se govora, misli se, ne može predvidjeti. To, treba reći, nije tako jer školovani govornik izuči točnu regulaciju vremena i može naučiti govoriti na zadano vrijeme ne pogledavajući na sat.

Pisani se tekst razlikuje od govornoga i zato što govorni tekst nastaje iz uvida u govornu situaciju, što uključuje uvid u sugovornika, ali i u sve **neverbalne znakove** koji prate govor. Govor se mora združiti s drugim popratnim znakovljem, kao što su rekviziti, predmeti, grafikoni, položaji i pokreti tijela, raspored sugovornika i dr. Medijski je govor često tek komentar drugim znakovima koji su primarni - snimljenim slikama i zvukovima. Ulog govora u elektroničkim medijima sličniji je ulogu govora u kazališnim komadima, i još više ulogu govora u filmu, a manje onom u pripovijedanju. Jedna od najvažnijih značajki govornosti je čvrsta sprega verbalnog i neverbalnoga.

U pisanom je tekstu važno da ono što želimo reći bude i rečeno, pa makar to čitatelj shvatio tek iz trećeg čitanja. U govoru pak važno je da taj čas dok se govori, slušač shvaća i pamti, jer riječi "lete". Zato govor mora imati višak riječi, a manjak obavijesti - mora biti **hiperredundantan**. Isto tako treba nekoliko puta i na različite načine reći da bi se, ako je važno, to čulo, to razumjelo, to zapamtilo. Retorika poučava da važno treba tri puta reći: najaviti, govoriti o tome i još jednom reći o čemu se govorilo. Ali, zato ne treba htjeti reći sve. Treba rasterećivati poruke od prekobrojnih obavijesti.

Govor, za razliku od pisanog teksta ima mnogo više izraza kojima se uspostavlja, provjerava i učvršćuje komunikacija (fatički izrazi), izraza koji slušača motiviraju na slušanje, koji mu pomažu organizirati primanje govora, izraza koji stvaraju pozitivne odnose među sugovornicima, te koji komentiraju rečeno. To su tzv. **modalni izrazi i konektori** kao što su npr. *želim reći, obratite posebnu pozornost, a ovo treba posebno istaknuti, ako dopustite, o tome smo već govorili, kao prvo, nema sumnje* i sl. Svi ti brojni izrazi koji se ubacuju u govorni iskaz rečenice posebnosti su govornosti - čine je i označavaju je.

Da bi govor u elektroničkim medijima ostvario govornost u što većoj mjeri, treba imati što više dobrih govornika (ne pisaca, logografa) - prezentera, kako se to u medijskoj terminologiji kaže. Do takvih vrsnih teško se dolazi, jer su ljudi s posebnim govorničkim darom rijetki i jer darovite treba posebno retorički obrazovati.

PURIZAM

Skup odlika koje ovdje označavam kao purizam, ili čišće rečeno čistunstvo, sastoji se od dva podskupa - od odlika koje pokazuju hrvatsku **jezičnu standardnost** i od odlika koje pokazuju **govorno zdravlje**.

U tradiciji je hrvatske kulture težnja prema čistom hrvatskom standardnom jeziku. Tom težnjom često se prelazi granica **potrebno**a, **razložno**a, pa i

pravilnoga. Ta je težnja ugrađena vjerojatno i zbog dugotrajnog neostvarenog hrvatstva u punini i zbog osjećaja mnogih Hrvata da ne znaju dobro svoj jezik. Taj osjećaj, pa i kompleks, dolazi od toga što je hrvatski standardni **idiom atipično udaljen od organskih idioma najvećeg broja Hrvata**, napose stanovnika najvećih hrvatskih gradova Zagreba, Splita i Rijeke. Stvorena je zato nevjerica u spontan jezični izraz; malo tko vjeruje da je jezično kompetentan, da je jezično dobro onako kako bi sam bez razmišljanja rekao. Ugrađen je poriv prema nespontanom izrazu, uvjerenje da je ispravan drukčiji izraz. Iz tog stanja postoje tri loša i jedan dobar izlaz. Loš je kretanje od svoga bilo kamo u umišljenu ispravnost sve do u hiperkorektnost (izbjegavanje asimilacija u govoru tipa *kroza to* umjesto *krosto*, *uza spremnost* umjesto *uspremnost*, *iz Siska* umjesto *isiska*, *pobjediti će* umjesto *pobjediće*, *pasti će* umjesto *pašće*, *sad će* umjesto *saće* i sl.); pretjerano novoštokavsko naglašavanje, pa i u složenicama kao što su *televizor* umjesto *televízor*, *brodovlasnik* umjesto *brodovlásnik* ili u neusvojenicama kao što su *ambasador* umjesto *ambasador*, *poliglot* umjesto *poliglót*, *fašist* umjesto *fašíst* i sl.; posvemašnje ukidanje slijeda *da li* i zamjeni *sa je li* i u primjerima kao što su *Recite je li oni dolaze* umjesto *Recite da li oni dolaze*, *Je li znate* umjesto *Znate li* i sl.; izbjegavanje riječi *izvještaj*, *vojník*, *dobrovoljac* i dr. te zamjena tih riječi s *izvješće*, *vojak*, *dragovoljac* i dr. Drugi pogrešan smjer vodi u izmišljanje hrvatskoga, i to od svakoga i *ad hoc* (proslavljeni su primjeri *zrakomlat* i *skidbe*). Treći i najprostraniji je onaj put koji jezična ksenofilija otvara: drugi govore pravilno, lijepo. Dugo je za mnoge taj put vodio ravno u Beograd (*jeste* umjesto *jest*, *spisak* umjesto *popis*, *čošak* umjesto *ugao*, *dućan* umjesto *trgovina*, *razonoda* umjesto *zabava*, a da ne govorimo o *ljetnim svirkama po baštama* i *plutanjima po dušecima*, te sve tako do tridesetak tisuća riječi koliko ih je Brodnjak skupio, da ne kažem "uljepšano" *sakupio*). Dakako, ksenofilija je i "ispravljanje" svojeg izgovora prema tuđem, pa je *kap* umjesto *kup*, *trofi* umjesto *trofej*, *milíon* umjesto *miltjun*, *boća* umjesto *buća*, ali i zamjena dobrih i bliskih riječi brojnim internacionalizmima. Tako je *stalno konstantno*, *naglasak je akcent*. A tek ljubav prema engleskom! *Kapetan* je postao *skiper*, *primjena* je *implementacija*, *trgovina* je *market* i još mnogo toga. Treći put vodi u izražajnu skučenost: "*znam da govorim pogrešno*, *pa ću zato govoriti samo ono malo u što sam siguran*". Četvrti put je dobar i vodi u ispravan i bogat hrvatski jezik. U vjeri da taj četvrti put postoji, u Hrvatskoj se stalno čuje vapaj za jezičnim savjetnicima, za novim i novim pravopisima, koje se uglavnom shvaća kao jezične savjetnike, za rječnikom stranih riječi (imamo veliki Klaićev), koji pomaže da iznađemo hrvatsku zamjenu za stranu riječ koja oko nas zuji. I Bogu hvala, jezičnih savjetnika imamo, od Maretićevog, preko Pavešićevog, Težakovog do velikog Brodnjakovog razlikovnog rječnika, a svi ti, i mnogi pravopisi, tiskaju se i rasprodaju u nevjerojatno velikim nakladama.

Od oslobođenja hrvatsko je čitunstvo najosjetljivije na srpske natruhe. Najčešće je dovoljno nekome reći da je to što on govori srbizam, pa da trenutačno ugasi tu jezičnu naviku. To u najvećoj mjeri vrijedi za govornike u

hrvatskim državnim medijima. A pod srbizmima se, uglavnom s dovoljno razloga, podrazumijeva nekoliko različitih skupina. Kao prvo, Hrvati smatraju srbizmom jezični nehaj ili jezičnu "belosvetovštinu", koja na uho lovi što čuje u drugim jezicima i taj tren umisli da je to srpska riječ. Kakav je samo žilav otpor pružan kad se ovdje htjelo *tajnika, sustav, glazbu, časnika, prosinac, ured* i dr. ubaciti na mjesto "najprirodnijeg" *sekretara, sistema, muzike, oficira, decembra i biroa!*

Pod srbizmom se smatra i riječ koja je u hrvatskom rijetka i stilistički označena, a u srpskom je ta ista česta i stilistički neutralna ili čak i jedina. Tako je u hrvatskome česta i neutralna uporaba riječi *hljeb, utisak, suština, izvjestan, desiti, njen, večer, hiljada, tok* znak nečistunstva jer te riječi stoje umjesto hrvatskih neutralnih riječi *kruh, dojam, bit, određen (siguran), dogoditi, njezin, večer, tisuća, tijek*; to im smanjuje učestalost i priprema put u nestanak. Sa stanovitim oprezom treba reći da se na taj način mogu osjećati i neke naglasne inačice. Za neki razmjerno mali broj riječi može se reći da im je naglasak u hrvatskome uvijek ovakav, a da je u srpskom uvijek onakav. Tako je samo hrvatski *měne, těbe, čovjeka, želimo, imāmo*, a samo srpski je *měne, těbe, čov(j)ěka, želimo, imāmo*. Ali hrvatski ima mnogo naglasnih inačica, koje su samo hrvatske mogućnosti, a ne i srpske. Tako se u hrvatskom može normalno i pravilno reći *doći, izići, kotāru, vòće, Ōsijeku, bifě* (ili *bifě*), *Dalmācija, televīzor, ambasādor, oponīrā* itd., ali u hrvatskom se još može reći, a u srpskom se i mora reći *doći, izići, kotāru, vòće, Osijeku, bife, Dalmācija, telēvīzor, ambāsādor, oponīrā*. Ti drugi su, dakle, naglasci u hrvatskom isti kao i u srpskom, pa se mogu se osjetiti i kao spojnice između ta dva jezika; ali i kao unutarhrvatsko pretjerano čistunstvo.

Sličan čistunski odnos kao prema srbizmima postoji i prema **ideologima**. Svaka ideologija ima svoje riječi simbole, koje ona podiže, i koji padaju kad ona padne. S padom komunizma padaju i njegove posvećene riječi *radnik, drug, partija, omladina*, a semantika se tih riječi seli u pričuvne riječi *djelatnik, gospodin, stranka, mladež*.

U tradiciji je prosudba da Hrvati redom ne znaju izgovoriti kako treba **glasnike č, ć, dž, đ, lj, š, ž** - sve glasnike kojih ili nema u mnogim organskim govorima ili se tamo govore znatno drukčije nego u standardu. Veliki broj ljudi doista i ima komplekse u vezi s time, a pogotovu s onim glasnicima koji se iskazuju u pogreškama u pisanju. Pogrešan izgovor upravo tih glasnika uz nenovoštokavsku akcentuaciju bio je prije glavni eliminator pristupnika za govornike u hrvatskim elektroničkim medijima. Danas je, međutim, glavni eliminator govorna neurbanost. Ono čega nikako nema u našim gradovima (Zagrebu, Splitu, Rijeci) neurbano je. A nema diftongizacije samoglasnika (*houće, nieće*), nema redukcije (sinkope) zanaglasnog nezavršnog samoglasnika (*poliit'ka, stran'ca*), nema tamnih stražnjih *a*, nema preatvorenih dugih, napose nenaglašenih *e* i *o* (*ide, opet, tako*), nema niti preotvorenih kratkih *e* i *o*; nema općenito predugih samoglasnika, a razlika je između dugih i kratkih smanjena; nema dvosložnog izgovora dugog jata. U urbanom govoru nema ni pretvrdih, prejakih, pa odatle često i fućkavih *š, ž*,

č, dž. Na ta izgovorna odstupanja danas je u medijima tolerancija manja nego na ne razlikovanje č od ć ili na gubljenje razlike nenaglašenih duljina. I dok je nekoć za izgovorno čistunstvo bilo dovoljno biti rođen u Slavoniji, Lici ili Hecegovini, potom biti rođen tamo, ali živjeti neko vrijeme u Zagrebu, dotle je danas formula: odrastanje u nekom velikom hrvatskom gradu uz poduži kontakt sa standardnim izgovorom (u školi, putem medija, u scenskom amaterizmu, druženje s ljudima koji pravilno govore).

Kao stanovita neurbanost, pa onda i subkulturna crta, doživljava se prejaka sintagmatizacija, tolika da prelazi stanje uravnoteženosti. Postoji stereotip da je to, osim što je dijalektalno ruralno, da je i nehrvatsko, pa da pravi hrvatski jezični duh teži analitičnosti, te da je stoga i hrvatsko pisanje rastavljenije (*ni je, govorit ćemo, u jutro*, a ne *nije, govorićemo, ujutro*) nego u nekim drugim jezicima, a da bi trebalo biti i etimologičnije, tj. s vraćanjem brojnih glasničkih asimilacija pri pisanju u prethodno stanje. Mnogi još misle da tako treba i govoriti, barem u hrvatskim državnim medijima i u drugim svehrvatskim prigodama. Sve to da bi se bilo što dalje od onog krajnjeg *ižbenika* (iz *Šibenika*), *proštati* (*pročitati*), *ješni* (*jezični*), *bešni* (*bežični*), *besle* (*bez sile*) i sl. mnogi misle da je ispravno govoriti *stanben*, *podtekst*, *postdiplomski*, *govorit će* i sl. (umjesto ispravnog *stamben*, *potekst*, *pozdiplomski*, *govoriće*) te da treba govoriti s razmacima, kako se oni i pišu, da bi se govorilo pravilno hrvatski (npr. *Uvjerili-smo-se, da-su-u-tom-pogledu ...*). Takvo govorenje nije samo protivno duhu hrvatskog govora nego je protiv naravi govora uopće. To je protiv govornog ritma kao govorne univerzalije. Protivi se također univerzaliji nesprovođenje međuglasničkih asimilacija, koje olakšavaju izgovor, ali do mjere preko koje bi mu to oduzimalo od obavijesne raznolikosti. Združivanje gramatičkih riječi sa punim semantičkim riječima u govorne riječi (npr. *jučerje*, *uzagrebu*, *snjime* i sl.), asimiliranje glasnika koji se susreću u sandhi vezama (*ombi za on bi*, *vješće za vjest će*, *isvjeta*, *izagreba* itd. za *iz svijeta*, *iz Zagreba*) te prema istim asimilacijskim zakonima izgovaranje riječi bez obzira na to kako se one drukčije pišu (*stamben*, *pozdiplomski* i sl.) u samom je vrhu zahtjeva za ispravnim hrvatskim govorom, pa odatle i za govorom na hrvatskim medijima.

Drukčije je znak neobaviještenosti, pogrešne obaviještenosti, pogrešnog doživljaja hrvatskog, bježanje od spontanosti u pogrešnom smjeru, kad ne treba ili koliko ne treba (hiperkorektnost).

Slična je pogreška govoriti stalno riječ - da bi bilo razgovjetnije, da bi bilo obavjesnije, pa i "umnije". Treba reći da nije naravno da baš svaka riječ ima veliku obavijest niti je pravilno da riječi, pa i govorne, budu međusobno odvojene stankama. Pravilno je da intonacijske jedinice budu odvojene stankama, a u njima samo je jedna riječ istaknuta, a druge su potisnute. Zato ispravno govorenje traži da se prema logici, sintaksi ili ritmu riječi grupiraju u skupine u kojima se one izgovaraju povezano.

Izgovornoj i prozodijskoj pravilnosti **alokalnost** je najistaknutije obilježje. Ortoepiski je govornik dobar kad se čuje da govori hrvatski, ali mu se ne čuje iz kojeg je dijela Hrvatske - ne čuje se ni da je Zagrebčanin, niti da je Splitsčanin,

niti Riječanin, niti da je Hrvat iz Bosne i Hercegovine. Takvi dobri govornici na svu sreću prevladavaju na hrvatskim elektroničkim medijima.

Drugi podjednako važan izgled čistoće daju crte govornog zdravlja. Prema svakom, pa i malom govornom nedostatku ili prema i neznatno smanjenoj govornoj sposobnosti, što ti mediji pojačano iskazuju, gledatelji su vrlo odbojno raspoloženi. Ne prihvaća se zamuckivanje, pa ni prečesto govorno oklijevanje, niti češće lapsusiranje, tromost, lijenost dikcije, nedostatnost izgovaranja. Nisu prihvatljive smetnje zatvaranje nosnih šupljina i s time povezanog nosnog prizvuka. Neprihvatljivije su dizgnatije i drugi nepravilni oblici zubi, i zbog izgleda govornika i zbog izgovornih izobličenja koja su s tim povezana. Izrazito smetaju sigmatizmi, a još više račlanja. Sve vrste disfoničnoga glasa vrlo su opazljive i odbojne - funkcionalna hiperkinezija larinksa, promukliji glasovi, hrapavi, kreštavi, prešumni, astmatični. Doista, govorni se nedostaci i poremećaji doimaju na elektroničkim medijima kao govorna nečistoća i govorna zapuštenost.

Na sreću, hrvatski državni elektronički mediji izborom govornika i stalnim radom vrsnih stručnjaka za jezik i govor postižu vrlo visok stupanj govorne čistoće, viši nego bilo gdje drugdje u nas - viši nego i u hrvatskom glumištu. To je činjenica unatoč brojnim kritičkim opaskama, pa i gnjevnim nezadovoljstvom "očajnim stanjem" tamo. Ta, međutim, činjenična govorna vrsnoća ne bi trebala slabiti želju za još ispravnijim govorom u tim medijima. Jer, stanje je ipak lošije od najpoželjnijeg mogućeg - zbog velikog protoka sve novih i novih ljudi i zbog onih dvojih ulaznih vratiju spomenutih u uvodu.

ELEGANCIJA

Uz govornost i purizam treći je potporanj govorništva hrvatskih državnih medija elegancija. Govorenje tu uočljivo teži uglađenosti, istančanosti, estetičnosti, kultiviranosti, pa i otmjenosti, gospodstvenosti.

Na televiziji se te odlike i vide. Biraju se govornici koji ugodno izgledaju. Nastoji se mnogo oko ukusnog oblačenja; nastoji se da frizure i šminke budu dotjerane. Gesta je odmjerena i umjerena, a mimika fina, često sa smješkom, obavezno nenamrgođena. Zauzima se, prividno ležeran, estetski položaj tijela pri stajanju ili sjedenju. Scenografija je jednostavna, izbor namještaja promišljen, funkcionalan. Ima prigodno i lijepih cvjetnih aranžmana. Proksemija odnosa sugovornika je smisljena, primjerena. Znakovi o studijskim uvjetima, o studijskoj tehnici nevidljivi.

Govorna se elegancija postiže i izborom ugodnih glasova, glasova uravnoteženih osobina s ponešto pojačanom volumnošću i pucketavošću te k tome još positno šumnih i blago nosnih, tona nešto nižeg od prosječnog da doda osobi na značaju (ali se izbjegavaju hroptavi muški i virilni ženski glasovi). Glasnoća je glasa potiha, nenametljiva, kao što pristojnost nalaže, a tehnika omogućava.

Dikcija je, osim što je pravilan i bez mane, osrednje čvrstine i u ravnoteži s prozodijom. Izrazito se teži glatkom govoru bez zaplitanja jezika.

Teži se **legato** modulaciji, bez praskavih započinjanja i bez oštih prekida, s počestim stankama razgraničenja, s rijetkim izražajnim stankama i s vrlo rijetkim stankama oklijevanja. Tempo je govora neopažajan, ne čuje se ni govorna žurba niti sporost. Pripada i govornoj eleganciji, a ne samo govornoj pravilnosti, govorenje u ritmu govornih riječi (stopa) ne izdvajajući klitike, te u ritmu intonativnih jedinica u kojima se povezuje po nekoliko riječi, a ne cjepka se riječ po riječ. Neelegantne su, pregrube prečeste jezgre isticanja, pa zato one moraju biti rijetke, kao što moraju biti rijetka i isticanja nezavršnih riječi.

Odlika govora u medijima jest uporaba **obrednih** formulacija i **bontonskog** govora. Slušatelje se i gledatelje obavezno pozdravlja i oslovljava, i to one uz prijannike i one u studiju. Njih se uljudnim riječima za nešto moli, za grubost im se ispričava, na uslugama im se zahvaljuje. Govornik iz skromnosti i u želji da podijeli zasluge sa svojom ekipom govori za sebe "mi", a sugovorniku se obraća sa "vi". Nazivi, titule i funkcije moraju biti u cijelosti izgovorene bez kratica i nerazgovjetna brzanja.

Profinjnosti govora pridonosi uvelike probrani i dobro raspoređeni **modalni izrazi**, kojima se nešto ublažava, kojima se za nešto ispričava, kojima se nešto povezuje, ističe, dodatno objašnjava. Sve to uz izbjegavanje poštalic, oklijevajućeg duljenja neutralnog vokala, ponavljanje iste riječi, popravljanja pogrešnih započinjanja i sl.

Uz glatkoću ide i težnja prema **sintaktički urednim rečenicama**. Izbjegavaju se krmje, nedovršene, izlomljene, predugačke, ali i prejednostavne rečenice. U urednost ide i redovan redosljed dijelova zavisnih rečenica. Inverzije, ponavljanja i nabranjanja ne pripadaju elegantnom stilu.

Stilska elegancija u velikoj mjeri ovisi o **dobrom i brzom izboru riječi**. Treba izbjegavati riječi preširokih značenja (stvar, pitanje, problem, činjenica), nepotrebnih internacionalizama i stranih riječi uopće. (Koliko je ljepše reći *sustav* nego *sistem*, *časnik* nego *oficir*, *promicati* nego *propagirati*, *istančan* nego *fin*, *ozračje* nego *atmosfera*, *zaleđe* nego *ofsajd*, *kut* nego *korner*, *natjecanje* nego *kompeticija*, *gospodarstvo* nego *ekonomija*!) Naravno, improvizirano, amatersko *ad hoc* izmišljanje riječi još je neelegantnije. Stilska elegancija teži točnim značenjima i govornikovom jasnom uvidu u značenje izgovorene riječi. Brzo prizivanje prave riječi izbjegava perifrazičke nadomjestke, koji su oznake neelegancije. Uvid u značenje uklanja i nezgrapnost koja se zove pleonazam (nužno potrebno, period vremena, najoptimalniji, u svezi s time, skoncentrirati). Stilska elegancija zahtijeva da se ne ostavlja imenica ogoljena bez atributa, a glagol bez priložne oznake i predikat bez objekta. Uz ritam, proporcija je glavna oznaka dobrih oblika, a među proporcijama simetrična je na prvom mjestu. Zato treba nastojati da subjekatska i predikatska sintagma dadu simetriju.

Elegantan stil nije kolokvijalan, personalni stil s čestim obraćanjem s imenom (umjesto s titulom), s mnogo upravnoga govora, s mnogo usklika, zapovijednog, optativnog načina. Izbjegava se šatra, a potpuno su isključeni nepristojni izrazi. Lascivnosti su isključene i kao humor, a nije prihvatljiva

otrcana metaforika i ispražnjene fraze.

Elegantnost se prepoznaje u izbjegavanju negativnih kvalifikacija i prečvrstih tvrdnja, a u težnji prema eufemizmima.

Elegancija teži nenametljivoj figurativnosti s laganim humornim učinkom koju figurativni odmak proizvodi. Zbrčkane, nekonzistentne alegorije nisu nimalo elegantne ("zvonak slavuj iz trezora varaždinskih glasova").

Ncelegantno je spominjati medijske karakteristike: "na novinarsko pitanje", "u našem studiju", "pozvali smo vas u emisiju" (na razgovor, zaboga!), "idemo na posao!", "treba izdržati ovu vrućinu u studiju" i sl.

Na kraju treba još jednom reći da opis govorničkih potporanja - govornosti, purizma i elegancije - sa svim svojim sastavnicama koje su ovdje spomenute, nije opis stvarnog prosječnog stanja. To nije slika nego nacrt, nije objekt nego projekt. Ipak, taj je projekt realan jer ga postojeće stanje dovoljno potvrđuje, i to ustrajnije i sustavnije nego što ga ono, što se u grubom smislu obično zove život, razgrađuje. Objavljujući ovdje nacrt govorništva u hrvatskim državnim medijima, izlažem ga riziku da bude napadnut, osporen, ali mu i omogućuje da postane provjeren, očvrstnut, barem u dijelovima. Na ovaj ćemo način doznati kojima.

LITERATURA

- I. Škarić i G. Varošaneć-Škarić (1994). Skupna slika govora Hrvatske televizije, *Govor XI*, br.2, Zagreb, str. 1-14.
- I. Škarić i G. Varošaneć-Škarić (1994). Ocjene televizijskih govornika, *Govor XI*, br.1, Zagreb, str. 1-7.

Ivo Škarić
Faculty of Philosophy, Zagreb

CHARACTERISTICS OF CROATIAN NATIONAL MEDIA RHETORIC SCHOOL

SUMMARY

In the prevailing speech that is realized on Croatian national television and on Croatian national radio the characteristics can be divided into three classes: a class denoted as conversational speech, a class denoted as purity and a class marked as elegance. In the text we have described these classes and within them many traits with an appeal to use this description as a basis for a program for education of speakers for these media, for it to be a criteria for evaluation and generally to be the ideal of the type of speech that is searched for an Croatian electronic media.

Key words: *electronic media, rhetoric schools, Croatia*
